
B. L. VORF

ODNOS JEZIKA PREMA UOBIČAJENOM MIŠLJENJU I PONAŠANJU

„Ljudska bića ne žive samo u objektivnom svetu, niti samo u svetu društvene aktivnosti, kako se obično smatra, već u vrlo velikoj meri zavise od posebnog jezika koji je postao medijum izražavanja u njihovom društvu. Potpuna je iluzija zamišljati osnovno prilagođavanje stvarnosti bez upotrebe jezika, kao i to da je jezik samo slučajno sredstvo rešavanja specifičnih problema komunikacije i refleksije. Činjenica je da je „realni svet” u velikoj meri nesvesno izgrađen na jezičkim običajima određene grupe..... Mi vidimo i čujemo i na drugi način doživljavamo onako kako to činimo u ogromnoj meri baš zato što jezički običaji našeg društva stvaraju predispozicije za izvesne izbore interpretacije”.

Edvard Sapir

Verovatno će biti opšte priznat stav da je usvojena shema upotrebe reči često primarna u odnosu na određene tokove mišljenja i pravce ponašanja, ali onaj koji to priznaje ne retko

u takvom stavu ne vidi ništa drugo sem površnog uočavanja hipnotičke moći filozofske i učene terminologije sa jedne strane, i parola, pokliča i propagandističkih krilatica sa druge strane. Videti samo toliko znači izgubiti iz vida jednu važnu međuvezu između jezika, kulture i psihologije, koju je Sapir uočio, i koju je jezgrovito izrazio u uvodnom citatu. Kada nam je cilj da upoznamo uticaj koji jezik vrši na druge kulturne i personalne aktivnosti, pomenute posebne upotrebe jezika nisu toliko bitne, koliko su bitni ustaljeni načini na koje jezik uređuje činjenice, kao i njegova svakodnevna analiza pojava.

Uticao imena situacije na ponašanje

U dodir sa nekim aspektima ovog problema došao sam pre nego što sam počeo da radim pod rukovodstvom dr Sapira, i to na polju koje se obično smatra udaljenim od lingvistike. To je bilo u toku mog profesionalnog rada u jednoj kompaniji za osiguranje od požara, gde sam imao zadatak da analiziram stotine izveštaja o okolnostima pod kojima je dolazilo do požara, a u nekim slučajevima i do eksplozija. Moja analiza je bila usmerena prema čisto fizičkim uslovima, kao što su neispravne električne instalacije, prisustvo ili odsustvo vazdušnog prostora između metalnih cevi dimnjaka i drvenarije, i tako dalje, a i rezultati su bili dati u ovim terminima. Zaista, to je bilo preduzeto bez pomisli da bi se ma šta drugo što je od značaja moglo ili trebalo otkriti. Ali, u daljem toku rada, postalo je očigledno da ne samo fizička situacija kao takva, već i značenje te situacije za ljude postaje ponekad faktor koji, preko ponašanja ljudi, vodi do izbijanja požara. A ovaj faktor značenja bio je najjasniji kada se radilo o JEZIČKOM ZNAČENJU, koje se nalazi u imenima i jezičkim opisima uobičajeno primenjivanim na određene situacije. Tako će se oko stovarišta onoga što nazivamo „benzinska burad“ ljudi ponašati shodno jednom tipu ponašanja, odnosno, biće pokazana velika pažnja; dok će oko stovarišta onog što zovemo „prazna benzinska burad“ njihovo ponašanje biti usmereno različitom tipu — nepažnji, pri čemu se neće ulagati neki naročit napor da se okolo spreči pušenje ili bacanje opušaka od cigareta. No prazna burad mogu biti mnogo opasnija, jer sadrže eksplozivna isparenja. U fizičkom smislu situacija je rizična, ali lingvistička analiza u skladu sa ustaljenom analogijom mora da upotrebi reč „prazan“, sa njenom neizbežnom sugestijom nedostatka rizika. Reč „prazan“ upotrebljava se u dva jezička obrasca: (1) kao gotovo potpuni sinonim

za „nepostojeće”, „nevažće”, „negativno” i „inertno”, i (2) u primeni na analizu fizičkih situacija, u kojima postoje ali se zanemaruju stvari kao što su, na primer, isparenja, ostaci tečnosti ili zalutali otpaci u kontejneru. Data situacija je imenovana po jednom obrascu (2), a njeno ime tada „deluje” ili „živi” po drugom obrascu (1), što je opšta formula za jezičko uslovljavanje rizičnih oblika ponašanja.

U jednom postrojenju za destilaciju drveta, metalni kotlovi bili su izolovani smesom pripremljenom od krečnjaka, koja se u takvim postrojenjima naziva „krečnjačko predivo”. U datom slučaju nije bio učinjen nikakav pokušaj da se ovaj izolator zaštiti od preterane toplote ili kontakta sa plamenom. Posle određenog perioda upotrebe, vatra pod jednim od kotlova proširila se na „krečnjak”, koji je na opšte iznenađenje burno planuo. Ustvari, usled izloženosti parama sircetne kiseline koje su se širile iz kotla, jedan deo krečnjaka (kalcijum karbonat) pretvorio se u kalcijum acetat. A kada se ovo jedinjenje zagreje na vatri, ono se razlaže i gradi zapaljivi aceton. Ponašanje koje toleriše vatru blizu izolatora bilo je izazvano upotrebom imena „krečnjak” (*limestone*), koje zato što se završava na *stone* (kamen) implicira nesagorljivost.

Jednom prilikom desilo se da je radnik koji rukuje velikim čeličnim kotlom sa ključalim lakom primetio da se ovaj lak pregrejavao, približavajući se temperaturi na kojoj može da se upali. On je uklonio kotao sa vatre i odvuкао ga na izvesnu daljinu, ali ga nije pokrio. U roku od oko jednog minuta, lak se upalio. U ovom slučaju radilo se o lingvističkom uticaju koji je mnogo kompleksniji; on potiče od metaforičke objektivizacije (o kojoj će biti više reči kasnije) „uzroka” kao kontakta ili prostornog dodirivanja „stvari” — koja se javlja pri analizi situacije „na” vatri, a izostaje pri analizi situacije „uklonjeno sa” vatre. U stvari, ono stanje kada je spoljna vatra bila glavni faktor, prošlo je; sada je pregrevavanje bilo uzrokovano unutrašnjim procesom kružnog strujanja laka zbog jako zagrejanog kotla, i nastavilo se i onda kada je „uklonjen” sa vatre.

Zidna električna grejalica sa usijavajućim grejačem malo se upotrebljavala, i za jednog radnika imala je značenje zgodne vešalice za kapute. Jedne noći ušao je čuvar, pritisnuo prekidač, i tu akciju verbalizovao kao „paljenje svetla”. Svetlo se nije upalilo, pa je on ovaj rezultat verbalizovao kao „sijalica je pregorela”. On nije mogao videti sjaj grejalice jer je preko nje visio stari kaput. Uskoro, greja-

lica je zapalila kaput, što je dovelo do paljenja zgrade.

Jedna štavionica kože ispuštala je otpadne vode, koje su sadržale materije životinjskog porekla, u taložni bazen koji je bio delimično pokriven drvetom, a delimično otvoren. Ova situacija je jedna od onih koje bi se obično verbalizovale kao „bazen sa vodom”. Radnik koji je jednom prilikom u blizini palio let-lampu bacio je šibicu u ovu vodu. Ali razložene otpadne materije oslobađale su gas ispod drvenog poklopca, tako da je ovo stanje bilo sasvim suprotno od nečeg što „sadrži vodu”. Trenutno razbuktan plamen upalio je drvenariju, i vatra se brzo proširila na susednu zgradu.

Jedna prostorija za sušenje koža bila je uređena tako da se sa jedne strane nalazila sprava u obliku ventilatora (*blower*)⁴⁾, koja je stvarala vazдушnu struju duž prostorije, da bi vazduh posle toga izlazio kroz otvor na drugoj strani. Vatra se upalila na ugrijanim ležištima ventilatora, koji je počeo da duva plamen direktno na kože i da ga nosi duž prostorije, uništavajući celokupan inventar. Ovo rizično stanje sledilo je na prirodan način iz termina „blower”, sa njegovim lingvističkim ekvivalentom „ono što duva”, implicirajući da je duvanje nužna funkcija ove sprave. Njena funkcija takođe je verbalizovana kao „duvanje vazduha radi sušenja”, pri čemu se previdelo da on može da duva i druge stvari, kao što su na primer plamen i varnice. U stvari, ova vrsta ventilatora prosto stvara vazдушnu struju i može da crpi isto kao što duva. Trebalo je da on bude instaliran na izlaznom delu i da VUČE vazduh preko koža, pa zatim kroz opasni deo (svoj vlastiti omotač i ležišta) i na kraju napolje.

Pored jednog kotla za topljenje otpadaka, koji se ložio na ugalj, bila je nabacana gomila „olovnih otpadaka” — pogrešna verbalizacija, jer se gomila sastojala od olovnih pločica starih radio kondenzatora, između kojih se još uvek nalazio parafinski papir. Uskoro je parafin planuo i zapalio krov, koji je do pola izgoreo.

Ovakvi primeri, koji bi još uveliko mogli da se redaju, biće dovoljni da pokažu kako je uput za izvestan pravac ponašanja često dat u analogiji sa jezičkom formulom kojom se o da-

⁴⁾ Da bi se razumeo uticaj reči *blower* na ponašanje ljudi u ovom slučaju, treba reći da je ona izvedena iz glagola *blow* (duvati) i da bukvalno znači „duvač”. Mi ne upotrebljavamo takav termin za ovu spravu, pa je ona ovde označena pomalo neadekvatnim terminom „ventilator” koji se kod nas obično upotrebljava (Prim. prev.).

toj situaciji govori, i pomoću koje se ta situacija u izvesnom stepenu analizira, klasifikuje i postavlja na svoje mesto u ovom svetu koji je „u velikoj meri nesvesno izgrađen na jezičkim običajima određene grupe”. A mi uvek pretpostavljamo da lingvistička analiza koju vrši naša grupa bolje odražava stvarnost nego što to ona stvarno čini.

Gramatički obrasci kao interpretacije iskustva

Jezički materijal u gornjim primerima sveden je na pojedinačne reči, fraze i obrasce ograničenog dometa. Prinudno dejstvo takvog materijala na ponašanje ne može da se proučava a da se ne nasluti mnogo dalekosežnija prinuda koju vrši široka skala shematizma gramatičkih kategorija, kao što su množina, rod i slične klasifikacije (živo, neživo itd.), vremena, glagolska stanja i drugi glagolski oblici, klasifikacije koje se tiču vrsta reči, a i to da li se dato iskustvo označava pojedinačnim morfemom, fleksijom ili pak nekom sintaktičkom kombinacijom. Kategorija kao što je broj (jednina nasuprot množini) jeste pokušaj interpretacije ogromnog sistema iskustva u celini, praktično celokupnog sveta ili prirode. Ona pokušava da odredi način na koji iskustvo treba da bude segmentovano, da odredi koje iskustvo mora da se označi kao „jedno”, a koje kao „više”. Ali problemi koji prate procenjivanje takvog dalekosežnog uticaja veliki su zbog njegove osobine da uvek ostane u pozadini²⁾ mišljenja, zbog teškoće da se stane izvan vlastitog jezika, koji predstavlja naviku i koji je neosporan u kulturnom pogledu, i da se sa te pozicije ovaj uticaj detaljno i objektivno ispita. A ako poduzmemo ispitivanje nekog vrlo različitog jezika, on postaje deo prirode, i mi čak činimo sa njim ono što smo već učinili sa prirodom. Odnosno, skloni smo da mislimo na našem vlastitom jeziku kada ispituemo taj egzotični jezik. Ili nalazimo da je zadatak rasplitanja čisto morfoloških zapletenosti tako gigantskih razmera da se čini da apsorbuje sve ostalo. Ipak, ma koliko da je težak, ovaj problem je rešiv; i najbolje je njegovom rešavanju prići kroz neki egzotičan jezik, zato što smo kroz njegovo proučavanje

²⁾ Terminom *pozadina* prevedena je engleska reč *background*, koja označava još i osnovu, zaleđe, podlogu itd. Ovde je upotrebljena u tehničkom smislu da bi označila sistem jezičkih obrazaca koji igra ulogu organizatora našeg iskustva i mišljenja, a nalazi se van naše kritičke svesti i deluje automatski. Pošto je dati prevod nepodesan (jer ne implicira sve što je rečeno), i pošto izgleda da bi alternativa da se reč ostavi u originalu bila još nepodesnija, ova reč će biti pisana kurzivom da bi se naglasilo da je reč o tehničkom terminu. (Prim. prev.).

najzad prisiljeni da, hteli to ili ne, napustimo naše ustaljene koloseke. Tada nalazimo da ovaj egzotični jezik predstavlja ogledalo koje je pruženo našem vlastitom jeziku.

U toku mog proučavanja jezika hopi, ono što sada vidim kao priliku da se bavim ovim pitanjem, nametnulo mi se pre nego što sam bio potpuno svestan samog problema. Naizgled beskrajni zadatak opisivanja morfologije bio je konačno priveden kraju. Međutim, bilo je očigledno, posebno u svetlu Sapirovih predavanja o jeziku navaho, da je opis ovog JEZIKA bio daleko od toga da bude potpun. Na primer, znao sam morfološko formiranje množine, ali nisam znao da upotrebim množinu. Bilo je evidentno da kategorija množine u hopiju nije ista kao u engleskom, francuskom ili nemačkom. Izvesne stvari koje su množina u ovim jezicima u hopiju su jednina. Da bi se okončala faza istraživanja koja je tada počela bilo je potrebno još skoro dve godine.

Rad je počeo da dobija karakter upoređivanja hopija sa zapadnoevropskim jezicima. Takođe, postalo je očigledno da i gramatika hopija stoji u određenom odnosu prema kulturi Hopija, a i da je isti slučaj sa gramatikama evropskih jezika prema našoj „zapadnoj” ili „evropskoj” kulturi. I izgledalo je da se ovaj međuodnos iskazuje u onim krupnim obuhvatima iskustva koje vrši jezik, kao što su naši termini „vreme”, „prostor”, „supstancija” i „materija”. Pošto, s obzirom na upoređene crte, postoji mala razlika između engleskog, nemačkog, francuskog i drugih evropskih jezika, sa MOGUĆIM (ali sumnjivim) izuzetkom balto-slovenskih i neindoevropskih, svrstao sam ove jeziku u jedinstvenu grupu koju sam nazvao SAE (*Standard Average European* — standardni prosečni evropski jezik).

Onaj deo celokupnog istraživanja koji će ovde biti izložen može se sabrati u dva pitanja: (1) Da li su naši pojmovi „vremena”, „prostora” i „materije” dati svim ljudima putem suštinski istih formi iskustva, ili su delimično uslovljeni strukturom posebnih jezika? (2) Da li se mogu utvrditi neke veze između (a) kulturnih normi i normi ponašanja i (b) jezičkih obrazaca širokog polja važenja? (Bio bih poslednji koji bi tvrdio da postoji nešto tako određeno kao „korelacija” između kulture i jezika, a posebno između etnoloških tipova kao što su „poljoprivredni”, „lovni” i tako dalje, i tipova jezika kao što su „flektivni”, „sintetički” ili „izoljući”.³⁾ Kada sam započeo ovo istraživanje,

³⁾ Imamo mnoštvo svedočanstava da to nije slučaj. Posmatrajmo samo Hopije i Ute (Ute), sa jezicima koji su na manifestovanom morfološkom i leksičkom

problem nipošto nije bio tako jasno formulisan, i nisam mogao naslutiti da će odgovori biti onakvi kakvi su bili kada sam ih dobio.

Množina i numeracija u SAE i hopiju

U našem, to jest u SAE jeziku, množina i glavni brojevi primenjuju se na dva načina: na realna mnoštva i na imaginarna mnoštva. Ili tačnije, mada manje koncizno rečeno, primenjuju se na opažljive prostorne skupove i na metaforične skupove. Kažemo „deset ljudi”, a takođe i „deset dana”. Deset ljudi ili jesu, ili mogu da budu objektivno opaženi kao deset, deset u jednom opažaju grupe⁴⁾ — na primer, deset ljudi na uglu neke ulice. Ali „deset dana” ne može biti objektivno doživljeno. Mi doživljavamo samo jedan dan, danas; ostalih devet (ili čak svih deset) su nešto što je izvedeno iz memorije i imaginacije. Ako se „deset dana” smatra grupom, to mora biti „imaginarna”, mentalno konstruisana grupa. Postavlja se pitanje odakle dolazi ovaj mentalni obrazac? Baš kao i u slučaju grešaka koje izazivaju požar, iz činjenice da naš jezik meša dve različite situacije, jer ima samo jedan obrazac za obe. Kada govorimo o „deset koraka napred”, „deset udara u zvono”, ili o bilo kom drugom na sličan način opisanom cikličnom sledu, o „toliko puta” bilo koje vrste, činimo isto ono što i sa „danima”. Kao odgovor na **CIKLIČNOST** javljaju se imaginarna mnoštva. Ali sličnost cikličnosti i skupova nije nepogrešivo data iskustvom pre jezika, jer bi se tada mogla naći u svim jezicima, a to nije slučaj.

Naša **SVEST** o vremenu i cikličnosti zaista sadrži nešto neposredno i subjektivno — jedno osnovno osećanje da postaje sve „kasnije i kasnije”. Ali, u uobičajenom mišljenju nas koji govorimo SAE, ovo je prikriveno nečim sasvim različitim, što, mada je mentalno, ne bi trebalo da se nazove subjektivnim. Ja to nazivam **OBJEKTIVIZIRANIM** ili imaginarnim, jer mu kao obrazac služi **SPOLJNI** svet. To je ono što odražava upotrebu našeg jezika „sâmo brojanje”. Uobičajeno mišljenje tada pretpostavlja da se i u ovom drugom slučaju brojevi primenjuju na „nešto”, upravo kao i u prethodnom. To je objektivizacija. Pojmovi vremena gube kontakt sa subjektivnim iskustvom da „postaje kasnije”

nivou isto tako slični kao, recimo, engleski i nemački. Ideja „korelacije” između jezika i kulture, u opšte usvojenom smislu korelacije, je izvesno pogrešna.

⁴⁾ Kako kažemo, „deset u ISTO VREME”, pokazujući da u našem mišljenju preformulišemo činjenicu opažaja grupe u terminima pojma „vreme”, čija će se velika lingvistička komponenta pokazati tokom ovog izlaganja.

i objektiviziraju se kao brojeni KVANTITETI, posebno kao dužine, sastavljeni od jedinica, isto kao što dužina može tako biti podeljena na inče, na način da se to jasno vidi. „Dužina vremena” zamišlja se kao red sličnih jedinica, slično redu flaša.

Lingvistička situacija u hopiju je različita. Množine i glavni brojevi upotrebljavaju se jedino za entitete koji oformljuju ili mogu oformljivati objektivne grupe. Ne postoje imaginarne množine, već se umesto njih upotrebljavaju redni brojevi kombinovani sa jedninama. Ne upotrebljava se izraz kao što je „deset dana”. Ekvivalentan iskaz jeste operacionalni iskaz koji dostiže određeni dan pomoću podesnog brojanja. „Oni su ostali deset dana” tako postaje „oni su ostali do jedanaestog dana” ili „oni su otišli posle desetog dana”. „Deset dana je više nego devet dana” postaje „deseti dan je kasniji nego deveti”. Naša „dužina vremena” ne smatra se dužinom, već relacijom između dva događaja u vremenskom sledu. Umesto naše lingvistički podstaknute objektivizacije one činjenice svesti koju mi nazivamo „vreme”, hopi nije izgradio nikakav obrazac koji bi maskirao ono subjektivno „nastajanje kasnijeg” koje je suština vremena.

Imena fizičkih kvantiteta u SAE i hopiju

Mi imamo dve vrste imenica kojima imenujemo fizičke stvari: individualne imenice i zbirne imenice. Individualne imenice imenuju tela sa tačno određenim oblikom: „cvet”, „štap”, „čoveka”, „brdo”. Zbirne imenice imenuju homogene kontinuueme koji nemaju određenih granica: „voda”, „mleko”, „drvo”, „granit”, „pesak”, „brašno”, „meso”, i slično. Ova distinkcija je označena jezičkom formom; na primer, zbirne imenice nemaju množinu,⁵⁾ u engleskom gube članove, a u francuskom dobijaju partitivne članove *du*, *de*, *la* i *des*. Ova distinkcija je mnogo raširenija u jeziku nego u opažljivom izgledu stvari. Prilično malo prirodnih pojava nam se predstavlja kao nešto što se neograničeno prostire; „vazduh” je svakako jedna od tih pojava, a to su često i „voda”, „kiša”, „sneg”, „pesak”, „kamen”, „zemlja”, „trava” itd. No mi ne srećemo „buter”, „meso”, „tkaninu”, „čelik” „stak-

⁵⁾ Nije izuzetak od ovog pravila nepostojanja množine to što neke zbirne imenice mogu ponekad da se podudaraju u leksičkom obliku sa individualnim imenicama koje naravno imaju množinu; na primer, „kamen” (nema množine) sa „neki kamen” (množina „kamenovi, kamenje”). Oblik množine koji označava varijetete, na primer, „vina”, je naravno nešto sasvim različito od prave množine; to je interesantan izdanak SAE zbirnih imenica, koji vodi još jednoj novoj vrsti imaginarnih skupova, ali ona neće biti razmatrana u ovom članku.

lo" i mnoge druge „materijale" u takvom vidu, već kao manja ili veća tela sa određenim obrysima. Tako je pomenuta distinkcija u određenoj meri nametnuta našem opisu događaja jednim neizbežnim jezičkim obrascem. Ona je u većini slučajeva toliko nepodesna, da nam je potreban neki način individualizacije zbirnih imenica putem dopunskih jezičkih sredstava. To se delimično postiže uvođenjem imena za tip tela: „lajsna drveta", „parče tkanine", „ploča stakla", „komad sapuna", a takođe, pa čak i više, uvođenjem imena kontejnera, mada su ustvari njihovi sadržaji ono što nas interesuje: „čaša vode", „šolja kafe", „tanjir hrane", „vreća brašna", „flaša piva" i slično. Ove vrlo rasprostranjene „kontejnerske" formule, u kojima „of" ima jasno, vizuelno opažljivo značenje („sadržaj"), utiču na naš odnos prema manje jasnim formulama tipa tela, kao što su: „komad drveta", „gomila testa", i tako dalje. Ove formule su veoma slične: individualna imenica plus odgovarajući relator (u engleskom „of").⁶ U prvom, jasnom slučaju ovaj relator označava sadržaje. U drugom, nejasnom slučaju on „sugerira" sadržaje. Otuda izgleda kao da „blokovi", „komadi", „parčad", „gomile", itd., sadrže nešto, neku „građu", „supstancu", „materiju", što bi odgovaralo „vodi", „kafi" ili „brašnu" u kontejnerskim formulama. Tako su kod predstavnika SAE filozofski pojmovi „supstance" i „materije" takođe i prirodne, nekritičke ideje; one su neposredno prihvatljive i po sebi razumljive. A to je tako zbog jezičkog običaja. Naši jezički obrasci često od nas zahtevaju da imenujemo neki fizički objekt pomoću binoma koji razbija značenje na besformnu stvar plus formu.

U hopiju je opet drukčije. Ovaj jezik poseduje formalno izdvojenu klasu imenica. Ali ova klasa ne sadrži formalnu potklasu zbirnih imenica. Sve imenice imaju individualni smisao i obe forme: jedninu i množinu. Imenice pomoću kojih bi se najpribližnije mogle prevesti naše zbirne imenice još uvek označavaju neodređena tela ili nejasno ograničene opsege. One impliciraju neodređenost, ali ne i nedostatak oblika i veličine. U specifičnim iskazima, „voda" označava jednu određenu masu ili količinu vode, a ne ono što mi nazivamo „voda kao supstanca". Opštost iskaza se postiže glagolom ili predikatorom, a ne imenicom. Pošto su imenice već individualne, one se ne individualiziraju ni pomoću tipa tela, ni pomoću imena kontejnera, ako ne postoji neka posebna potreba da se istakne oblik ili kontejner. Imenica sama po sebi implicira prikladan tip tela ili kontejner. Kaže se, ne „čaša vode" već *ka-yi* „jedna voda",

⁶ Čitaoca ne treba da buni to što u našem jeziku funkciju relatora „of" preuzima padež imenice. To ne menja smisao opisane formule (Prim. prev.).

ne „bazen vode“ već *pa·hə*,⁷⁾ ne „tanjir brašna“ već *ŋəmni* „jedna brašno“, ne „komad mesa“ već *sikwi* „jedno meso“. Ovaj jezik nema ni potrebe za tim, niti poseduje takve analogije na kojima bi gradio pojam egzistencije kao dualiteta besformne stvari i forme. On besformne stvari tretira pomoću drugačijih simbola nego što su to imenice.

Faze ciklusa u SAE i hopiju

Takvi termini kao što su „leto“, „zima“, „septembar“, „jutro“, „podne“, „suton“ kod nas su imenice, i u formalno lingvističkom smislu malo se razlikuju od ostalih imenica. One mogu biti subjekti ili objekti, i mi kažemo „u suton“, ili „u zimu“ kao što kažemo „u uglu“ ili „u voćnjaku“.⁸⁾ One, dakle, grade množinu i broje se kao i imenice koje označavaju fizičke objekte. Naše mišljenje o referentima takvih reči se stoga objektivizira. Bez objektivizacije ono bi predstavljalo subjektivno iskustvo stvarnog vremena, odnosno svesti o „nastajanju sve kasnijeg i kasnijeg“ — prosto cikličnu fazu sličnu ranijoj fazi u ovom procesu trajanja koji se sastoji od večitog nastajanja sve kasnijeg i kasnijeg. Takva ciklična faza može biti stavljena pored drugih faza u smislu prostorne (tj. vizuelno opažljive) konfiguracije jedino pomoću imaginacije. A snaga lingvističke analogije je takva da mi upravo tako objektiviziramo ciklično menjanje. Mi to činimo čak i kada kažemo „faza“ ili „faze“ umesto, na primer, „faziranje“. Obrazac individualnih i zbirnih imenica, sa rezultirajućom binomnom formulom besformne stvari plus forme, ima toliko opšti karakter da se implicitno odnosi na sve imenice, pa otuda nastaju naše vrlo uopštene besformne stvari kao što su „materija“ i „supstanca“, pomoću kojih proširujemo ovaj binom na ogromno širok krug imenica. Ali čak i ove besformne stvari nisu dovoljno opšte da bi obuhvatale naše imenice za faze. Tako smo za imenice koje imenuju faze izgradili besformnu stvar, „vreme“. To smo učinili upotrebljavajući „jedno vreme“, tj. jednu priliku ili fazu, u obrascu zbirnih imenica, baš kao što pomoću izraza „jedno leto“ obrazujemo „leto“ u obrascu zbirnih imenica.

⁷⁾ U hopiju postoje dve reči koje označavaju vodene kvantitete; *kə yi* i *pa·hə*. Razlika je slična onoj iz među „kamena“ i „stene“ u engleskom. *Pa·hə* označava veće količine vode u „divljem“ stanju. Tekuća voda, bilo da se nalazi u prirodi ili ne, je uvek *pa·hə*; isto važi i za vlagu. Ali, za razliku od „stene“ i „kamena“, ovde je razlika suštinska i ne spada u konotativnu marginu, pa ove dve reči teško da ikada mogu da budu zamenjene.

⁸⁾ Ima, doduše, nekoliko manjih razlika u odnosu na druge imenice; u engleskom se, na primer, one sastoje u upotrebi člana.

Tako putem naših binomnih formula možemo govoriti ili misliti o „jednom momentu vremena“, „jednom sekundu vremena“, „jednoj godini vremena“. Ponovo ukazujem na to da je ovaj obrazac upravo isti onaj koji karakteriše izraze kao što su „flaša mleka“ ili „parče sira“. Uz pomoć takvog obrasca, mi zamišljamo da se „jedno leto“ stvarno sastoji od, ili sadrži toliku i toliku količinu „vremena“.

U hopiju, međutim, svi termini koji se odnose na faze, kao „leto“, „jutro“ itd., nisu imenice, već vrsta priloga, da upotrebimo ovu najbližu SAE analogiju. Oni su sami po sebi vrsta reči u formalnom smislu, različiti od imenica, glagola, pa čak i drugih „priloga“ u hopiju. Takva reč nije neki padežni oblik niti lokativni obrazac kao „des Abends“ ili „ujutro“. Ona ne sadrži ni neki od morfema kao izrazi „u kući“ ili „na drvetu“.⁹⁾ Ona znači „kada je jutro“ ili „dok se faza jutra dešava“. Ovi „temporali“ ne upotrebljavaju se kao subjekti ili objekti, niti uopšte kao imenice. Ne može se reći „to je vrelo leto“ ili „leto je vrelo“; leto nije vrelo, leto je jedino onda KADA su uslovi vrela, KADA se toplota pojavljuje. Ne može se kazati „OVO leto“, već „leto sada“ ili „leto odskora“. Ne postoji objektivizacija subjektivnog osećanja trajanja u vidu neke oblasti, opsega ili količine. O vremenu se ne sugerise ništa osim stalnog „postajanja kasnijim“. I tako ovde ne postoji osnova za hipostaziranje besformne stvari koja odgovara našem „vremenu“.

Vremenske forme glagola u SAE i hopiju

Trovremenski sistem SAE glagola prožima celokupno naše mišljenje o vremenu. Ovaj sistem sjedinjen je sa onom većom shemom objektivizacije subjektivnog iskustva, koja je već zapazena u drugim obrascima — u binomnoj formuli koja je primenljiva na imenice uopšte, u temporalnim imenicama, i kod množine i numeracije. Ova objektivizacija nas osposobljava da zamislamo da se vremenske jedinice nalaze u izvesnom poretku. Zamišljanje vremena kao nečeg što je slično poretku usklađeno je sa sistemom TRI glagolska vremena; dok bi sistem od DVA, ranijeg i kasnijeg, izgleda bolje odgovarao osećanju trajanja kakvo je ono u iskustvu. Jer kada ispitujemo svest, ne nalazimo prošlost, sadašnjost i budućnost, već jedan jedinstveni kompleks. SVE je u svesti, i sve u svesti JESTE, i sve je to zajedno. U njoj postoje senzacije

⁹⁾ „Godina“ i izvesne kombinacije „godine“ sa imenima godišnjih doba, a rede sama imena godišnjih doba, mogu se pojaviti sa lokativnim morfemom „u“ (at), ali to je izuzetno. Ova pojava je verovatno istorijski ostatak ranijih drukčijih obrazaca, ili rezultat analogije sa engleskim, ili i jedno i drugo.

i ne-senzacije. Senzacijama — ono što vidimo, čujemo, dodirujemo — možemo zvati „sadašnjost“, dok je među ne-senzacijama ogroman predstavní svet sećanja označen kao „prošlost“, a jedna druga oblast verovanja, intuicije i neizvesnosti kao „budućnost“; ipak sve ovo, senzacije, sećanja i predviđanja, jeste u svesti zajedno — niti će jedno tek biti, niti je drugo jednom bilo pa neće biti više nikada. Tačka u kojoj realno vreme ulazi u ovu sliku jeste u činjenici da sve ovo u svesti ima smisao „nastajanja kasnijeg“, menjajući izvesne relacije na ireverzibilan način. U ovom „prolaženju“ ili „trajanju“, izgleda mi da je primarni kontrast između najnovijeg, što je u ovom najkasnijem momentu u centru pažnje, i ostatka — ranijeg. U tom pogledu mnogi jezici dobro izlaze na kraj sa dve vremenolike forme koje odgovaraju pomenutom primarnom odnosu „kasnijeg“ prema „ranijem“. Naravno, mi možemo da KONSTRUISEMO I ZAMISLIMO sistem prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, u objektiviziranoj konfiguraciji tačaka na jednoj liniji. I to je ono čemu nas naša opšta objektivizatorska tendencija vodi, i što naš gramatički sistem vremena potvrđuje.

Sadašnje vreme u engleskom izgleda da je vreme koje je u najmanjem skladu sa primarnom vremenskom relacijom. Ono kao da je naterano da vrši različite i ne sasvim podudarne funkcije. Jedna njegova funkcija je da stoji kao objektivizirani srednji član između objektivizirane prošlosti i objektivizirane budućnosti, pri pripovedanju, u diskusiji, u dokazivanju, filozofiji, logici, itd. Druga funkcija je da označi uključivanje u polje senzacija, u smislu „ja ga VIDIM“. Treća funkcija se odnosi na nomičke, to jest, uobičajene i opštevažeće iskaze, kao na primer: „mi VIDIMO našim očima“. Ove različite upotrebe izazivaju konfuziju u mišljenju, konfuziju koje mi uglavnom nismo svesni.

Hopi je, kao što smo mogli očekivati, i ovde različit. Glagoli nemaju „vremena“ kakva imaju naši, već imaju forme validnosti („tvrđenja“), vidove, i oblike spajanja u rečenicama (načine), što čak daje govoru veću preciznost. Forme validnosti označavaju da govornik (ne subjekt) izveštava o situaciji (što odgovara našoj prošlosti i sadašnjosti), ili da je očekuje (što odgovara našoj budućnosti),¹⁰⁾ ili da izgovara nomički iskaz (što odgovara našoj nomičkoj sadašnjosti).

¹⁰⁾ Očekujuće i izveštavajuće tvrdnje razlikuju se u skladu sa ovom „vrhovnom relacijom“. Očekujući iskazi izražavaju anticipaciju koja egzistira RANIJE nego objektivne činjenice, i koja koincidira sa objektivnim činjenicama KASNIJE nego status quo govornika, onaj status quo koji u sebe uključuje sve supsumcije prošlosti, i koji je zbog toga izražen izveštavajućim iskazima. Tako izgleda da naš pojam „budućnost“ predstavlja ujedno ranije (anticipaciju)

Vidovi označavaju različite stepene trajanja i različite vrste tendencija „u toku trajanja”. Dosad nismo zapazili ništa što bi ukazivalo na to da li je jedan događaj skoriji ili kasniji nego drugi ako su oba DATA IZVEŠTAJIMA. Ali potreba za ovim se i ne pojavljuje sve dok nemamo dva glagola, to jest, dve rečenice. U tom slučaju „načini” označavaju relacije između ovih subordiniranih rečenica, uključujući relacije kasnijeg prema ranijem i relacije simultanosti. Zatim, postoji mnogo posebnih reči koje izražavaju slične relacije, dopunjujući načine i vidove. Funkcije našeg trovremenskog sistema i njegovog tripartitnog linearno objektiviziranog „vremena” razdeljene su između raznih glagolskih kategorija, koje se sve razlikuju od naših glagolskih vremena. Glagoli hopija ne pružaju ništa pogodniju osnovu za objektivizaciju vremena nego drugi obrasci toga jezika. Ipak to ni najmanje ne smeta ovim glagolskim oblicima i drugim obrascima da budu strogo prilagođeni relevantnim činjenicama stvarnih situacija.

Trajanje, intenzitet i tendencija u SAE i hopiju

Da bi prilagodili govor mnogim aktuelnim situacijama, svi jezici treba da izražavaju trajanja, intenzitete i tendencije. Karakteristika SAE i možda mnogih drugih tipova jezika jeste da ih izražavaju metaforično. Oni to čine pomoću metafora prostornog širenja, to jest, veličine, broja (množine), položaja, oblika i kretanja. Mi izražavamo trajanje pomoću reči „dugo”, „kratko”, „veliko”, „mnogo”, „brzo”, „sporo”, itd.; intenzitet pomoću „ogromno”, „veliko”, „mnogo”, „jako”, „slabo”, „visoko”, „nisko”, „oštro”, „prigušeno”, itd.; tendenciju pomoću „više”, „rasti”, „povećavati se”, „postati”, „približavati se”, „dolaziti”, „padati”, „zaustaviti se”, „blago”, „ravnomerno”, „brzo”, „sporo”, i tako dalje kroz skoro neiscrpnu listu metafora koje jedva da i raspoznavamo kao takve jer su nam one praktično jedino raspoloživo jezičko sredstvo. Nemetaforički termini na ovom polju, kao „rano”, „kasno”, „skoro”, „trajno”, „intenzivno”, „veoma” sasvim su malobrojni i potpuno neadekvatni potrebama.

Jasno je koliko je ovo stanje prilagođeno stvarnim situacijama. Ono je deo naše celokupne sheme OBJEKTIVIZIRANJA — imaginativnog postavljanja u prostor onih kvaliteta i potencijala koji su inače sasvim neprostorni (bar koliko nam to može reći bilo koje čulo koje opaža prostor). Značenje imenica (kod nas) prelazi sa fizičkih tela na referente sasvim druge vrste.

i kasnije (posle, ono što će da bude), kako hopi pokazuje. Ovaj paradoks može da nagovesti koliko je nedokučiva misterija stvarnog vremena, i koliko je ono veštački izraženo linearnim odnosom prošlost-sadašnjost-budućnost.

Pošto se fizička tela i njihovi obrisi u PERCEPTIVNOM PROSTORU označavaju pomoću izraza za veličinu i oblik i broje pomoću glavnih brojeva i množina, ovi obrasci označavanja i brojanja proširuju se na simbole sa neprostornim značenjem, i tako sugerišu IMAGINARNI PROSTOR. Fizički oblici se „kreću“, „stoje“, „uzdižu“, „opadaju“, „približavaju“ itd. u perceptivnom prostoru; pa zašto onda to ne bi mogli i ovi drugi referenti u njihovom imaginarnom prostoru? Ovo ide tako daleko da mi teško možemo da označimo i najprostiju neprostornu situaciju bez stalnog pribegavanja fizičkim metaforama. Ja „hvatam“ „nit“ argumenata nekog drugog, ali ukoliko je njihov „nivo“ „iznad“ moje moći shvatanja moja pažnja može da „odluta“ i „izgubi dodir“ sa njihovim „pravcem“, tako da kada on „dođe“ do svoje „poente“ mi se „široko“ razlikujemo, naši „pogledi“ su zaista toliko „udaljeni“ da mi „stvari“ koje on kaže „izgledaju“ u „velikoj meri“ proizvoljnim, ili čak „skupom“ besmislica!

Odsustvo takvih metafora u govoru Hopija je impresivno. Upotreba prostornih termina tamo gde se ne radi o prostoru NE POSTOJI — kao da je na to stavljen apsolutni tabu. Razlog je jasan kada znamo da hopi obiluje konjugacijskim i leksičkim sredstvima koja izražavaju trajanje, intenzitet i tendenciju direktno kao takve, i da glavni gramatički obrasci ne pružaju, kao kod nas, analogije za imaginarni prostor. Mnogi glagolski „vidovi“ izražavaju trajanje i tendenciju manifestacija, dok neka od „stanja“ izražavaju intenzitet, trajanje i tendenciju uzroka ili sila koje proizvode manifestacije. Sem toga, postoji jedna posebna vrsta reči, „tenzori“, koja se sastoji od ogromne klase reči koje označavaju jedino jačinu, tendenciju, trajanje i sled. Funkcija tenzora jeste izražavanje intenziteta, „jačina“, i načina na koji se oni održavaju ili variraju, kao i stepena njihove promene; i to tako da široki pojam intenziteta, posmatran kao nešto što uvek nužno varira ili se održava, uključuje takođe tendenciju i trajanje. Tenzori nose u svome značenju razlike u stepenu, razmeri, konstantnosti, ponavljanju, povećanju i smanjivanju intenziteta, neposrednom sledu, prekidu ili sledu posle određenog intervala, itd., a takođe i takve KVALITETE jačina kakve bismo mi metaforično izrazili rečima „blag“, „ravnomeran“, „snažan“, „buran“, i slično. Uočljiva osobina tenzora je odsustvo sličnosti sa terminima realnog prostora i kretanja, koji kod nas imaju „isto značenje“. Postoje samo izvesni tragovi izvođenja iz prostornih termina, koje je možda i prividno.¹¹⁾ Tako, dok

¹¹⁾ Jedan od takvih tragova je to da tenzor „dug u trajanju“, mada je sasvim različit od prideva „dug“ u prostornom smislu, izgleda da sadrži isti koren

hopi u svojim imenicama izgleda vrlo konkretan, ovde u tenzorima on postaje toliko apstraktan da skoro prevazilazi naše mogućnosti da ga pratimo.

Uobičajeno mišljenje u SAE i hopiju

Upoređivanje uobičajenih misaonih svetova govornika SAE i hopija, koje će sada biti izvršeno, daleko je, naravno, od toga da bude potpuno. Moguće je samo ukratko ukazati na izvesne dominantne kontraste koji, kako izgleda, potiču od onih jezičkih razlika koje su već pomenute. Pod „uobičajenim mišljenjem” i „misaonim svetom” podrazumevam više nego samo jezik, to jest, više nego same jezičke obrasce. Ja tu uključujem svu analošku i sugestivnu vrednost ovih obrazaca (na primer, naš imaginarni prostor i sve njegove daleke implikacije) i sve međuticaje jezika i kulture kao celine, gde veoma mnogo toga nije jezičkog karaktera ali ipak pokazuje da je oblikovano pod uticajem jezika. Ukratko, ovaj „misaoni svet” je mikrokosmos koji svaki čovek nosi u sebi, i pomoću koga, u granicama svojih mogućnosti, meri i razume makrokosmos.

Mikrokosmos SAE analizira stvarnost uglavnom u terminima onoga što se u njegovim okvirima naziva „stvarima” (tela i kvazi-tela) zajedno sa načinima protežne ali besformne egzistencije koji se u njemu zovu „supstance” ili „materija”. On ide za tim da egzistenciju posmatra kroz binomnu formulu koja bilo šta postojeće izražava kao prostornu formu plus prostorni besformni kontinuum, koji se prema formi odnosi kao što se sadržaji odnose prema konturama svoga kontejnera. Neprostrorni postojeći entiteti su „uprostoreni” putem imaginacije i snabdeveni sličnim implikacijama forme i kontinuuma.

Izgleda da mikrokosmos hopija analizira stvarnost uglavnom u terminima DOGAĐAJA (ili bolje rečeno događanja), i to odnoseći se prema njima na dva načina, subjektivno i objektivno. Na objektivni način, i to samo ako se radi o opažljivom fizičkom iskustvu, događaji

kao i pridev „velik” u prostornom smislu. Drugi je to što „negde” u prostornom smislu, upotrebljeno sa izvesnim tenzorima, znači „u neko neodređeno vreme”. Ipak je moguće da ovo nije slučaj i da samo tenzor daje vremenski elemenat, tako da „negde” još uvek označava prostor, a pored toga i da pod ovim uslovima neodređen prostor znači prosto opštu primenljivost, bez obzira i na prostor i na vreme. Sledeći trag je u tome da je u temporalnoj (cikličnoj) reči „postepodne” element koji znači „posle” izveden iz glagola „odvojiti”. Postoji još takvih tragova, ali oni su malobrojni i izuzetni, i jasno ne liče na naše prostorne metafore.

se izražavaju uglavnom putem obrisa, boja, kretanja, i u smislu drugih perceptivnih izveštaja. Na subjektivan način, i fizički i nefizički događaji se posmatraju kao izraz nevidljivih faktora intenziteta, od kojih zavise njihova stabilnost i trajnost, ili prolaznost i sklonosti. Iz toga sledi da svi postojeći entiteti ne „postaju sve kasniji i kasniji” na isti način; neki to čine rastući kao biljke, neki širenjem i iščežavanjem, neki kroz niz metamorfoza, dok se neki održavaju u istom obliku sve dok ne budu zahvaćeni uticajem nekih snažnih sila. U prirodi svakog postojećeg entiteta sposobnog da se manifestuje kao određena celina jeste snaga njegovog vlastitog načina trajanja: njegov rast, njegovo opadanje, njegova slabilnost, cikličnost ili kreativnost. U tom smislu sve je već u ranijim fazama „pripremljeno” za način na koji se sada manifestuje, a ono što će tek biti, delimično je „pripremljeno”, a delimično se nalazi u procesu takve „pripreme”. Ovom „pripremajućem” ili „pripremljenom” aspektu sveta Hopi daju značaj i naglasak koji bi mogao da odgovara onom „kvalitetu stvarnosti” koji „materija” ili „građa” imaju za nas.

(Preveo s engleskog SVETOZAR SINDELIC)

